

ศราทนพรตเทคณา

ของ

สมเด็จพระมหาสมณะ

ในการศพนม่อมเล็ก ภาณพันธ์ ๗ กรุงเทพมหานคร ๗

๕๓ เพราะอย่างนี้ จึงเป็นที่ทรงพระเส็นหา แลไว้พระหฤทัย
 นอกจากนี้ ยังได้เลี้ยงคห่อมเจ้าชายหญิงผู้บทรบตรีของตน
 ตามหน้าที่ของมารดาบรรพการอีกส่วนหนึ่ง นับว่าไม่เป็นหญิง
 อภัพ แต่เป็นวาสนาของหม่อมเล็กที่ได้รับราชการฉลองพระเดช
 พระคุณเพียงเท่านั้นเอง มฤตยูจึงทวนมาปรากฏไปเสีย ในกาล
 ที่มอายุเพียง ๓๕ ปี ที่ยังจักเป็นงานเป็นการอยู่ต่อไปได้อีก ทั้ง
 ต้องจำใจจากบุตรผู้ยังเยาว์ ในสมัยที่ทำหน้าที่ของบรรพการดี
 ยังไม่เสร็จ เป็นที่ทรงพระอาลัยถึงยิ่งนัก แม้ผู้อื่นมีความ
 รักแลความนับถือในพระองค์ ก็พลอยเสียตายด้วย มีทาง
 จะช่วยต่อสู้ของกันมฤตยู ผู้มีพยานเป็นเสนาได้อย่างไร ก็ได้
 ทำแล้วทุกประการ แม้อย่างนั้นก็ยังไม่เป็นการพ้นสามารถ ที่เรียกว่า
 ว่าถึงเวลา การต่อสู้ด้วยซัสกที่แลเห็นตัว แม้เข้มแข็งสักปานไร
 ยังอาจเอาไชยชนะได้ง่ายกว่า การต่อสู้ด้วยซัสกไม่แลเห็นตัว
 คือพยานอื่นเป็นเสนาของมฤตยู ยากที่จะเอาชนะ ในที่ศึกก็ต้อง
 แผลงคราวหนึ่ง ไม่มีอุบายเป็นเครื่องรักษาความชนะให้ยืนยง
 เหมือนการชนะสงคราม อันผู้ชนะอาจจะคิดหาอุบายต่าง ๆ
 เป็นเครื่องรักษาความมีชัยของตนไม่ให้กลับกลายเป็น ๓ อันสังหารที่
 เป็นรูปธรรมนามธรรม ย่อมเกิดขึ้นแลตั้งอยู่ได้เพราะอำนาจ
 แห่งเหตุ สันกำลังแห่งเหตุแล้ว ย่อมสลายจากกัน เหมือนพืช

พันธุ์ที่หวานลงในไคร้ ๒ ย่อมงอกขึ้นแลเมล็ดผล เพราะเหตุ
 ๒ ประการประกอบกัน คืออย่างในพืชนั้นเป็นเหตุภายในประการ ๓
 แลรสแผ่นดินเป็นเหตุภายนอกประการ ๓ ๆ อันคนผู้เพาะพืช
 เช่นหวานเข้า ต้องเลือกเพาะในที่บริบูรณ์ด้วยรสแผ่นดิน ไม่
 สำเร็จโดยธรรมดา ก็ต้องหาปุ๋ยเข้าประกอบ ใช้แรงตากไถให้
 ปราศจากโทษมีหญ้าเป็นต้น คราวนึ่งเลือกหาพืชที่ยังไม่สิ้นยาง
 อันควรใช้เป็นพันธุ์เพาะลงไป พืชแตกขึ้นแล้วระวังรักษาของมัน
 อันตรายมีสัตว์เป็นต้น พืชนั้นไถฝนเชยหรือไถวัชระคนบ้าง ย่อม
 งอกงามจนเมล็ดผลเป็นทศก สิ้นกำลังขี้จี้แต่งแล้ว ก็ร่วง
 โรยคายไป บางที่ยังไม่ทันเมล็ดผล หรือเมล็ดแล้วแต่ผลยังไม่
 ไม่ทันสุก ต้องอันตรายตายเสียก็มี ขี้ฮ่อป๋ามานชนิด ขี้ฮ่อป๋อไมย
 คือรูปธรรมนามธรรม ก็เป็นฉนั้น อาศัยเหตุภายในที่เรียกว่า
 กรรมแต่งให้เกิดขึ้น ทุกศกกรรมสั่ง ย่อมเป็นของประจักษ์
 กล่าวคือ เกิดในสกลสังหรือมั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์ เมื่อไคร้
 ความผิดที่ก่อกรรมสมแก่ฝนเพแล้ว ไคร้จี้ภายนอกเข้าค้าช
 เช่นไคร้ความเล็งขของท่านผู้เมตตากาญ ย่อมถึงความ
 เจริญด้วยประการต่าง ๆ แลสืบเชื้อสายลงมา ที่อาศัยเหตุ
 ภายในมีกำลังกล้า แลหาอันตรายศัตรูอนมีได้ ก็อยู่ไคร้
 อายุขัย คือยชราลงโดยลำดับ ที่อาศัยเหตุภายในมีกำลังอ่อน

หรือถูกอินทรายมาตัตวอนเสียในรวาง ก็ยอมไม่เป็นไปไม่ได้ถึงไหน
 เมื่อใดอายุไขอันแล้ววิญญาณละรูปกายนี้เสียแล้ว รูปกายนั้นก็
 กลายเป็นทราภณแผ่นดิน หาสาระมิได้อีก ๆ ปรีชาญาณอัน
 หยั่งเห็นว่า สภาวะทั้งปวงเกิดมีขึ้นเพราะเหตุ ภัยหายเพราะ
 สิ้นเหตุ ท่านเรียกว่าธรรมจักข คือดวงตาเห็นธรรม มีประจำอยู่ใน
 ใจของพระอรหยบุคคลตั้งแต่พระโศคายันขึ้นไปท่านจึงสิ้นสงสัย
 ไม่ถือศีลพิพตปรมาส กล่าวคือ ลัทธินอกเรื่องต่าง ๆ อันฝืน
 คติแห่งธรรมตา เช่นถือว่ามนัสเป็นกายสิทธิ์ไม่รู้จักตาย หรือมี
 ความหวังในเทวดาอื่น ๆ เช่นเดียวกัน หรือถือว่าสังขารทั้งหลาย
 อันพระเป็นเจ้าสร้าง อันทุกขภัยต่าง ๆ คุกคามแล้ว ขนยาน
 อื่นวอนขอให้ช่วยคุ้มครองรักษา หรือเชื่อถอเวทมนตร์แลอาคม
 เป็นของขงกันภัย อันศกวิปลผลล่อใจแล้ว ก็พึงจะทำเหมือน
 เช่นนั้น กำหนดวัคคิของธรรมตาแล้วยอมหายสงสัย อันจะ
 นำไปในทางผิด ๆ อรรถาธิบายที่ถวายเป็นวิชันามานี้ เข้าในคาถา
 พุทธภาษิตว่า

“ ยทา หเว ปาตภวณัตี ธัมมีมา
 อาตาปิโน ฉายโต พราหฺมณัสส
 อถัสส กังขา วปยณัตี สัพพะ
 ยโต ปชานาติ สเหตุธัมมิ ”

แปลความว่า “เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ผู้ไม่
เพียรเพ่งพิจารณาอยู่ ในกาลนั้น ความสงสัยของพราหมณ์นั้น
ย่อมสิ้นไป เพราะมารู้แจ้งซึ่งธรรมว่ามีเหตุ” ดังนี้ ฯ

กาลานพระคันถรนาจารยกเล่าว่าเป็นพทธอทาน คือคำ
ที่ทรงเปล่งขึ้นตามลำพังพระองค์ ด้วยโสมนัสก็มี ด้วยสังเวช
ก็มี ในที่นี้ ด้วยโสมนัส ในคัมเป็นลำดับแห่งวาทที่ตรัสรู้
ในเมื่อทรงพิจารณาถึงปฏิจสมุขยาท คือเหตุที่อิงอาศัยกันเกิด
คือ ๆ กันไป ดังลูกโซ่ที่คล้องเนื่องกันเป็นสาย ในฝ่าย
สมุขยวาร คือส่วนข้างเกิดสืบ ๆ กัน ฯ ปฏิจสมุขยาทที่กล่าว
ถึงนั้น ในยาฬัแสดงไว้ดังนี้ อวิชา คือโง่เขลา ไม่รู้แจ้งตาม
จริง เป็นขัจยแห่งสังขาร คือกรรมผู้ปรุงผู้แต่ง สังขาร
เป็นขัจยแห่งวิญญาณในปฏิสนธิ วิญญาณนั้นเป็นขัจยแห่ง
นามรูป เช่นตั้งปฏิสนธิแล้ว รูปร่างก็เกิดมีขึ้น จิตเจตสิกก็มี
ขึ้นในลำดับกัน นามรูปเป็นขัจยแห่งอายตนะ ๖ คือมีรูปธรรม
นามธรรมขึ้นแล้ว ทวาร ๖ คือ จักขุ ไตรต ฆาน ชิวหา
กาย มนัส ย่อมมีขึ้น เพื่อรับอารมณ์ภายนอกไว้ค้ำึงให้เกิด
นามธรรมอันต่อไป อายตนะ ๖ เป็นขัจยแห่งผัสสะ คือความ
รู้สึก เกิดเพราะความประจวบกันเข้าแห่งอายตนะภายใน อายตนะ
ภายนอกแลวิญญาณ ผัสสะเป็นขัจยแห่งเวทนา คือความเสวย

อารมณ์เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอุเบกขาบ้าง เวทนาเป็น
 ขี้จืดแห่งคณหา คือความทยานบ้าง ความคันรนบ้าง คณหา
 เป็นขี้จืดแห่งอุปาทาน คือการยึดมั่น อุปาทานเป็นขี้จืดแห่งภพ
 ที่ไต่แก่กรรมหรือปฏิสนธิ ภพเป็นขี้จืดแห่งชาติคือความเกิด
 ชาติเป็นขี้จืดแห่ง ชรา มรณะ แลผลอย่างอื่น คือ โศก
 ปริเทวะ ทกข์ โทมนัส อุปายาส คือมีเกิดแล้ว ชรา มรณะ
 แลทุกขอื่นย่อมเกิดมีตามกัน ๆ

ในกาลใด พระสมณะที่เรียกในคถาว่าพรหมณ์ มีเพียร
 พังพิจารณาองค์แห่งปัจจุสมุขยาทนอยู่ ให้ความรู้ความเข้าใจ
 โดยถ่องแท้ในกาลนั้น ย่อมสิ้นสงสัยว่าในอดีตตนได้เป็นมา
 อย่างไร ในปรตยุบันเป็นอยู่อย่างไร ในอนาคตจักเป็นอย่างไร
 เพราะมาซึ่งว่า สภาวะทั้งปวงเป็นเหตุแลผลเกิดสืบ ๆ กันมา
 แลยังจักสืบ ๆ กันไป ฯ

หม่อมเล็ก ภาณพินธุ ฅกรงเทพฯ มีเกิดในเข่งคันแล้ว
 จำมีความแปรมาในท่ามกลาง มีมรณะในที่สุด โดยฐานเป็น
 สังฆตธรรม คือสภาพอันเหตุแต่งขึ้น ส่วนระยะเวลาตั้งแต่เกิด
 ถึงมรณะของเธอไม่ยาวถึงขจิมวีย์ ก็เพราะขี้จืดอันอำนาจ
 ความเป็นอย่างมาขาดลง แม้รูปธรรมนามธรรมของเธอสลายจาก
 กันไปแล้ว ยังเหลือแต่ทวารกอันจักทรงทำฅาปนกิจในวันนี้ คุณ

ความดีของเธอ ยังจักทรงคำนึงเหน้อยเหมือนผู้มรณะพรากใจไว้
อยู่ผลของพระเดชพระคุณ ฯ อนึ่งเมื่อหม่อมเล็กยังเป็นอยู่ ใต้
ทำกิจการฉลองพระเดชพระคุณ ใต้เลี้ยงคหม่อมเจ้าผู้เป็นบุตร
บุตรจึงได้ความอึ้งใจ ว่าคนใต้ทำกรรมอะไรอันสมควรจะทำ ครั้น
สิ้นชีวิตลง ความดีนั้นคงส่งไปในทางอันดี ขอน้อมพระพรท
ภาษิตสาธกว่า

“อิธ นันท์ติ เปัจจ นันท์ติ
กตปญฺญิโณ อุกยัตถ นันท์ติ
ปญฺญิ เม กตนันฺติ นันท์ติ
ภียโย นันท์ติ สุกตฺติ กโต”

แปลความว่า “ชนผู้มีบุญอันทำแล้ว ในโลกนี้ก็ไ้ความยินดี
ล่งไปแล้วก็ไ้ความยินดี เป็นอันไ้ความยินดีในโลกทั้งสอง
ในโลกนี้ยินดีว่า คนใต้ทำบุญไว้แล้วไปสู่อสุคติ ย่อมยินดียิ่งขึ้น ฯ

ในส่วนพระองค์ทรงพระเสนาหาอาลัยในหม่อมเล็กอย่างไรไ้
ทรงแสดงให้ปรากฏในการฉายนภิจสังศพในคราวนี้ สมแก่ความ
จงรักภักดีของหม่อมเล็กเหมือนกัน ฯ การทำตอบแทนในหนหลัง
แม้ผู้มรณะไปแล้วไม่รู้เห็น ก็ยังเป็นประโยชน์แก่ผู้ทำแข่งเบา
ความกำสลด เพราะอย่างนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงรังบี
ความโสกของคนผู้ตั้งวิปริโยคทุกข์ จึงตรัสแนะตั้งนี้ว่า

“อทาสี เม อทาสี เม ญาติมิตฺตา สขา จ เม
เปตานี ทักขิณิ ทักขิชา, ปุฬฺเพ กต มนุสฺสํ”

แปลความว่า “ชนมารลัดถึงอุปการะหรือกิจการ อันผู้ล่วงไปแล้ว
ได้ทำไว้ ว่าคนนั้นได้ให้ของสิ่งนั้นแก่เราก็คือ คนนั้นได้ทำกิจ
สิ่งนั้นเพื่อเราก็คือ คนนั้นเป็นญาติ เป็นมิตร เป็นสหายของเราก็คือ
พึงให้ทักษิณาเพื่อผู้ล่วงไปแล้วนั้น ๆ การที่ทรงชักนำในการทำ
ทักษิณานั้น ทรงชักตัวอย่างให้ทำในทางปราศจากโทษ ยิ่งประโยชน์
ให้สำเร็จแก่ชนทั้งหลาย แม้การอย่างอื่นอันเป็นไปคล้ายกัน เข้า
ลักษณะเดียวกัน เป็นกิจอันผู้ล่วงไปแล้วได้ทำไว้
ครั้นทำแล้ว ผู้ทำย่อมได้ความชื่นใจของตนเอง ๆ

ท่านผู้สัทยพระธรรมเทศนา หยั่งเห็นตามพระพุทธานุภาพว่า
สภาวะทั้งปวงเกิดแต่เหตุ ยังทรงอยู่ไต่เพราะกำลังแห่งเหตุ ย่อม
สิ้นเพราะสิ้นแห่งเหตุ อย่างนั้นแล้ว พึงตั้งอยู่ในความไม่ประมาท
สิ่งใดคือ มีประโยชน์ เช่นความสำราญ แลคุณธรรม พึงประกอบ
เหตุเป็นทางเกิดแห่งสิ่งนั้น แลขยับยอนสนับสนุนเหตุนี้ให้มั่นคง
สิ่งใดให้ โทษเช่นพยาธิทกข์แลกิเลส พึงสกัดกั้นเหตุเป็นทางเกิด
เสีย แลตัดครอนขยับยอนสนับสนุนเสีย ทำอย่างนี้ ชีวิตจักเป็นไชย
สควก ชื่อว่ารู้จักนำเรือ คืออิตถภาพของตนไปถึงที่จอดโดยเกษม ๆ

ในลำดับนี้ พระสงฆ์จกัรบประทานสวดศรภาพพรตธรรมมาย
เพื่อเพิ่มพูนอภัยมาตธรรมแห่งสมาคม โดยสมแก่สมัย ขอถวาย
พระพร ฯ